

ДО ПИТАННЯ УЗГОДЖЕНОСТІ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАСОБІВ БЕЗПЕКИ З МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИМИ АКТАМИ

1. Поняття «заходи безпеки» відоме науці з кінця XIX століття завдяки розробкам представників соціологічної школи кримінального права. На той час дуже популярною була теорія «небезпечного стану» особи, і заходи безпеки пропонувались як адекватний варіант реакції держави на осіб, які перебували в такому стані. Окрім європейських країн, цей концепт було сприйнято радянським законодавцем у 20-ті роки XX століття при запровадженні інституту заходів соціального захисту [1, с. 34-63].

Сьогодні законодавство не містить терміна «заходи безпеки. Водночас у науці кримінального права це питання перебуває під увагою дослідників: захищено дисертації, опубліковано наукові статті, монографії [2, 3]. У них відстоюється позиція включення окремого Розділу до чинного КК України «Заходи безпеки» і навіть пропонується повернення до концепції «небезпечного стану» особи. Питання заходів безпеки опосередковано проаналізовано під час вивчення проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». Тоді ж Головне науково-експертне управління у своєму висновку висловило своє бачення заходів безпеки як «профілактичних заходів, які можуть передбачатись у кримінальному законі і застосовуватись для запобігання вчиненню певними особами нових суспільно небезпечних діянь. При цьому заходи безпеки застосовуються щодо певних осіб замість покарання у випадках, коли застосування покарання неможливе» [4]. У результаті, розділ XIV Загальної частини отримав назву «Інші заходи кримінально-правового характеру».

2. У наданому для громадського обговорення Проєкті КК України (станом на 29.03.2021 р.) робоча група пропонує окремий Розділ 3.6 «Засоби безпеки» [5], під якими розуміють «примусове обмеження в реалізації прав чи свобод людини, що з метою забезпечення суспільства застосовується до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину, або до особи, яка вчинила протиправне діяння, передбачене цим Кодексом». Їх видами є : а) примусова психіатрична допомога; б) обмежувальні засоби; в) оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин. Також пропонується можливість застосування до особи, яка вчинила діяння, передбачене цим Кодексом, одного або декількох засобів безпеки, незалежно від призначення покарання.

3. У переліку засобів безпеки привертає до себе увагу можливість надання примусової амбулаторної психіатричної допомоги особі, яка визнана судом обмежено осудною. На дискусійність цього положення в чинному законі про кримінальну відповідальність України вже неодноразово зверталась увага

в наукових публікаціях [6, 7], але пропозиція зберегти цей примусовий захід у виді засобу безпеки зумовлює необхідність аналізу цієї проблеми з урахуванням положень міжнародно-правових актів.

4. Варто нагадати, що теорія «небезпечного стану», на підставі якої в деяких європейських країнах застосовувались заходи безпеки (заходи соціального захисту), визнана незадовільною. Про це свідчить, зокрема, *Рекомендація 818 (1977) щодо ситуації з психічними захворюваннями, яка прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи від 08.10.1977 р.* У ній уряди країн-учасниць закликають до перегляду законодавства і адміністративних законів у частині, що стосується психічних захворювань, шляхом зміни визначення окремих основних концепцій, наприклад «небезпеки». При цьому зазначено про необхідність шукати нові шляхи гуманізації допомоги психічно хворим з нахилом на елементи гуманізму і якість допомоги [8].

Звісно, міжнародне законодавство, наприклад, *Резолюція Організація Об'єднаних Націй від 18.02.1992 р. № 46/119 «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги»*, допускає обмеження прав психічно хворих на підставі закону та у випадку, якщо це є необхідним для забезпечення захисту здоров'я і безпеки зацікавленої особи або інших осіб чи в інших випадках для захисту суспільної безпеки, порядку, здоров'я або моральності чи основних прав і свобод інших осіб. Водночас щодо «кримінальних злочинців» ООН наголошує, що лікування осіб, у яких встановлено психічний розлад, при будь-яких обставинах повинно відповідати **принципу «згоди на лікування»**, тобто жодне лікування не повинно проводитися без інформованої згоди особи [9]. Деякі винятки допускаються, але вони стосуються осіб з тяжкими психічними розладами, які не здатні внаслідок психічного розладу до усвідомлено-вольової діяльності.

Необхідно пам'ятати про *Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 22.09.2004 р. № REC (2004)10 щодо захисту прав і гідності осіб, які страждають на психічні розлади*. Ч. 1 ст. 34 цієї рекомендації вказує, що в рамках кримінального права судові інстанції можуть ухвалювати рішення про поміщення до психіатричного закладу або лікування психічного розладу незалежно від наявності згоди зацікавленої особи. Однак також необхідно брати до уваги наведені в ст. 18 рекомендації про загальні критерії примусового лікування, що передбачають, зокрема, наявність психічного розладу, який являє собою серйозну загрозу для самої особи або для оточуючих [10].

Зі свого боку, міністри охорони здоров'я держав-членів Європейського регіону ВОЗ в *Європейській декларації з охорони психічного здоров'я* зобов'язались (пп. V п. 10) підтримувати здійснення заходів, які направлені на надання особам із проблемами психічного здоров'я **можливості вибору** та залучення до процесу власного лікування, яке проводиться з урахуванням їх потреб та культури [11].

6. У аспекті поставленої проблеми варто враховувати *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року»*, згідно з яким «зменшення дискримінації та порушень прав людей з проблемами психічного здоров'я передбачається за рахунок приведення національного законодавства у відповідність з вимогами міжнародних документів з прав людини» [12]. Наведене дозволяє запропонувати привести положення проекту КК України у відповідність із принципом «добровільної згоди на психіатричну допомогу» і виключити можливість застосування засобів безпеки у вигляді примусової психіатричної допомоги до особи, яка визнана судом обмежено осудною.

Список використаних джерел:

1. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України: монографія / О. В. Зайцев; Нац. юридична акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Майдан, 2007. 240 с.
2. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. М. Горбачова; кер. роботи В. О. Туляков; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 20 с.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика у сфері регулювання заходів безпеки : монографія / П. Л. Фріс, В. В. Шпіляревич. Харків : Право, 2020. 328 с.
4. Висновок Головного науково-експертного управління від 17.04.2013 р. на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2803&skl=8 (дата звернення: 31.03.2021).
5. Контрольний проект КК станом на 29.03.2021р. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>. (дата звернення: 05.04.2021).
6. Kanishchev A., Zaytsev O. Problems of involuntary commitment in cases of diminished responsibility = Проблемы применения принудительных мер медицинского характера к лицам, признанным ограниченно вменяемыми. *Psychiatry, Psychotherapy and Clinical Psychology*. 2020. Vol. 11, Iss. 4. P. 821-832
7. Зайцев О. В. Обмежена осудність: перспективи вдосконалення законодавчої регламентації. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Северодонецьк, 2020. Вип. 4 (92). С. 140-151.
8. Рекомендація 818 (1977) щодо ситуації з психічними захворюваннями Парламентської Асамблеї Ради Європи від 8 жовтня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_069#Text (дата звернення: 05.04.2021).
9. Резолюція 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями і поліпшення психіатричної допомоги». Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 лютого 1992 р по доповіді Третього комітету. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_905#Text (дата звернення: 05.04.2021).
10. Рекомендація № REC(2004)10 Комітету міністрів державам-членам в отношении защиты прав и достоинства лиц, страдающих психическими расстройствами, и пояснительный доклад (принята Комитетом министров 22 сентября 2004 г. на 896-м заседании заместителей министров) / Council of Europe, 2004. URL : https://rm.coe.int/rec-2004-10-psy-ru/168066caa8#_ftn1. (дата звернення: 05.04.2021).
11. Европейская конференция ВОЗ на уровне министров по охране психического здоровья: Проблемы и пути их решения, Хельсинки, Финляндия, 14.01.2005. URL : <https://www.euro.who.int/ru/publications/policy-documents/mental-health-declaration-for-europe> (дата звернення: 05.04.2021).
12. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>. (дата звернення: 05.04.2021).